

Göçün Ekonomik Ve Toplumsal Yansımaları: Gaziantep'teki Suriyeli Göçmenler Örneği

İbrahim ARSLAN*

Yusuf BOZGEYİK**

Erdal ALANCIOĞLU***

Özet

Tarih boyunca insanlık, bazen isteğe bağlı bazen de zorunlu olarak yaşanan, göç hareketlerine tanıklık etmiştir. Bu göç hareketleri beraberinde toplumun yapısında çok önemli değişikliklerin oluşmasına sebep olmuştur. "Arap Baharı"nın son halkasını oluşturan Ortadoğu coğrafyasındaki yönetim değişiklikleri hareketleri Suriye'de hala amacına ulaşmamıştır. Bunun sonucu olarak Suriye'de bir iç savaşın başlamasını beraberinde getirmiştir. Suriye iç savaşı ile birlikte insanlık tarihi, dünyanın en büyük ve zorunlu iç ve dış göç hareketlerinden birine şahit olmaktadır. Türkiye hem sınır komşusu olması, hem de iki toplum arasında geçmişe dayalı ortak kültürel ilişkilerden dolayı Suriyeliler tarafından en çok tercih edilen ülkelerin başında yer almaktadır.

Bu çalışmada Suriye iç savaşının sonucu olarak buldukları yerleri terk etmek zorunda kalan Suriyeli göçmenlerin genelde Türkiye, özelde ise Gaziantep ilindeki toplumsal ve ekonomik yansımaları analiz edilmiştir. Gaziantep ilinde uygulanan saha araştırması sonuçlarına göre, Suriyeli göçmenlerin hem toplumsal hem de ekonomik anlamda zorluklar çektikleri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Suriyeli Göçmenler, Sosyo-Ekonomik, Göç

Socio-Economic Reflections of Migration: The Example of Syrian Immigrants in Gaziantep

Abstract

Humanity has testified migrant evolments depending on compulsory and sometimes permissive conditions throughout history. Migrant evolments cause very important

* Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü öğretim üyesi, arslan@gantep.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü öğretim üyesi, ybozgeyik@gantep.edu.tr

*** Öğr. Gör., Harran Üniversitesi Bozova MYO, ealancioglu@harran.edu.tr

changes of structure of society. Changing of the management on Middle East area as final public of Arab Spring have not achieved a goal in Syria yet. As a result of this, Syria civilwar has began. Because of this war, humanity has testified as one of most important of migrant evolments. Turkey is prefere done of the most popular country by Syrian people because of border and historical cultural relationships.

In this work, we analyze reflects of economical and social of Syrian migrants that they had to leave country as a result of Syrian civil war in Turkey and specially Gaziantep. According to results of field anaylze in Gaziantep, Syrian migrants has economical and social problems.

Keywords: Turkey, Syrian Migrants, Socio-Economic, Migration

1. Giriş

Türkiye coğrafi ve stratejik konumu sebebiyle tarih boyunca kitlesel sığınma hareketleri de dahil olmak üzere geniş anlamda göç hareketlerinin son durağı olmuş ve milyonlarca göçmene ev sahipliği yapmıştır. Türkiye, doğusunda ve güneyinde çatışma ve istikrarsızlıkların yaşandığı bazı Orta Doğu ve Asya ülkeleriyle, batısında refah düzeyi ve insan hakları standartları yüksek Avrupa ülkeleri arasında köprü konumundadır. Özellikle son yıllarda artan ekonomik ve siyasi gücü ve istikrarlı yapısı, Türkiye'yi düzenli ve düzensiz göç hareketleri için çekim merkezi haline gelmiştir. Bunun sonucu olarak, göçün Türkiye'nin ekonomik, sosyo-kültürel ve demografik yapısı üzerindeki etkilerini gündeme getirmektedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2016: 5-6).

Göç sorunu siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamla iç içe girmiş bir olgudur. Aynı zamanda hem ulusal hem de uluslararası çeşitli sorunların ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Uluslararası göçün, birden fazla devleti etkilemesi sebebiyle oluşturmuş olduğu etkinin kapsamı son yıllarda daha fazla büyümektedir.

Dünya genelinde birçok sebepten dolayı ülkesinden ayrılmaya zorlanan ve bunun sonucunda ayrıldığı ülkeye geri dönemeyenler, gittikleri ülkelerin toplumsal, ekonomik ve sosyal hayatında bazı değişikliklerin olmasına neden olmaktadır. Bu etkiler genel olarak olumsuz olmakla birlikte zamanında uygulanan etkili politikalar sayesinde bir fırsata dönüştürülebilmektedir.

Suriyeli mültecilerin Türkiye'deki etkileri, genelde toplumsal alanda kendini göstermektedir. Zaman zaman Suriyeliler ile yerel halk arasında dil, hayat tarzı ve kültürel alışkanlıklardan dolayı bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte toplumda daha çok yerel halk ile uyum sorunu, yerel halk tarafından kısmen de olsa dışlanmaları, önemli bir sorun olarak görülmektedir. Suriyelilerin yoğun olarak yerleştikleri bölgelerde demografik yapıyı değiştirmeleri, en önemli ve kaygı verici bir etki olarak görülmektedir.

Göç sorununa ekonomik perspektifden bakıldığında ise, çift taraflı bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Suriyeli sığınmacılara yapılan nakit ve mali yardımlar ile piyasaların üzerinden Türkiye ekonomisinin olumsuz etkilendiği bir görüşe sahip olmakla birlikte ülke ekonomisine yaptığı olumlu etkilere bakmak gerekmektedir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen, Suriyelilerin birçok yönden Türkiye ekonomisine katkı yaptığı da gözlenmektedir. Her gün sayıları artan Suriyelilerin açtıkları küçük çaplı firmalar ile yerel ekonomiye olumlu katkı sağladıkları gözlenmektedir. Ancak Suriyelilerin daha düşük ücretlerle çalışmak istemeleri, piyasada ücretlerin düşmesine yol açmaktadır.

2. Kavramsal Açından Göç Olgusu

Göç kavramı, insanlık tarihi kadar eski olmasına rağmen, son dönemlerde göç hızını arttırmış ve ağırlık kazanmaya başlamıştır. Göç olgusunun temel unsurları ise, ülkeler arası ekonomik farklarının artması ve sermayenin yer değişimi olarak meydana gelmektedir. Bir başka deyişle küreselleşen dünya ile birlikte göç kavramının gelişimini hızlandırırken, aynı zamanda nüfusun sayısını arttırmıştır. İnsanlığın ortaya çıktığı tarihsel süreç boyunca yer değiştirme hareketi olan göçlerin niteliğinde sürekli değişimler söz konusu olmuştur. İlk zamanlarda göç olayları daha çok coğrafi nedenler, açlık, savaş, kıtlık ve iklim koşulları gibi zorunlu nedenlerden kaynaklanırken, günümüzde bu nedenler yerini kültürel, siyasi, iktisadi, dini, eğitim, sanayileşme, gereksinim vb. isteğe bağlı nedenlere bırakmıştır (Akıncı vd. 2015: 60–61). Buradan hareketle geçmişten günümüze toplumların göç olgusu ile karşı karşıya kaldığı görülmekte ve konuyla ilgili çalışmalar yapan araştırmacıların da ilgisini çekmektedir. İnsanlığın bu serüvenini takip etmek isteyen araştırmacılar farklı göç tanımlarına değinerek göç sürecini açıklamayı amaçlamışlardır.

Göç, dünyadaki tüm toplumları etkileyen bir süreçtir. Göç, insanların buldukları yerden ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel nedenlerden dolayı başka bir yere hareket etmelerine verilen genel bir isim ve evrensel bir olay olarak tanımlanabilir (Çağlayan, 2011: 85). Bir başka ifade ile göç, değişik dönemlerde bir bölgeden başka bir bölgeye yapılan sonrasında geri dönüş veya göç edilen yerde sürekli kalma amacı içeren coğrafi, toplumsal ve kültürel anlamda bir yer değiştirme hareketidir (Yalçın, 2004: 14). Kişilerin bir ülkeden diğerine, bir bölgeden diğerine göç etme sebepleri çoktur ve karmaşıktır. Geleneksel olarak ekonomik faktör temel etken olarak literatürde yer almaktadır. Ama özellikle Suriye'den gelen yoğun göçmen akımının sebebi ekonomik faktörlerden ziyade daha çok yaşanan iç savaştan kaçıp hayatta kalma adına yapılan bir yer değiştirmedir.

3. Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler

Arap baharı ile ortaya çıkan demokratik talepler çerçevesinde meydana gelen baskılara karşı Esed rejimi kendi halkına silah doğrultmuş ve bu süreç Suriye'de bir iç savaşa dönüşmüştür. AB, ABD ve Rusya olmak üzere küresel ve bölgesel aktörlerin büyük Ortadoğu projesi kapsamındaki ekonomik, siyasi çıkar ve menfaatlerinin çatışması kriz içinden çıkılmaz bir duruma dönüşmüştür (Hughes, 2014: 522). Suriye iç savaşı ile birlikte insanlık tarihi, dünyanın en büyük zorunlu iç ve dış göç hareketlerinden birine şahit olmaktadır. Türkiye bu mülteci hareketinden birçok yönden etkilenen ülkelerin başında yer almaktadır.

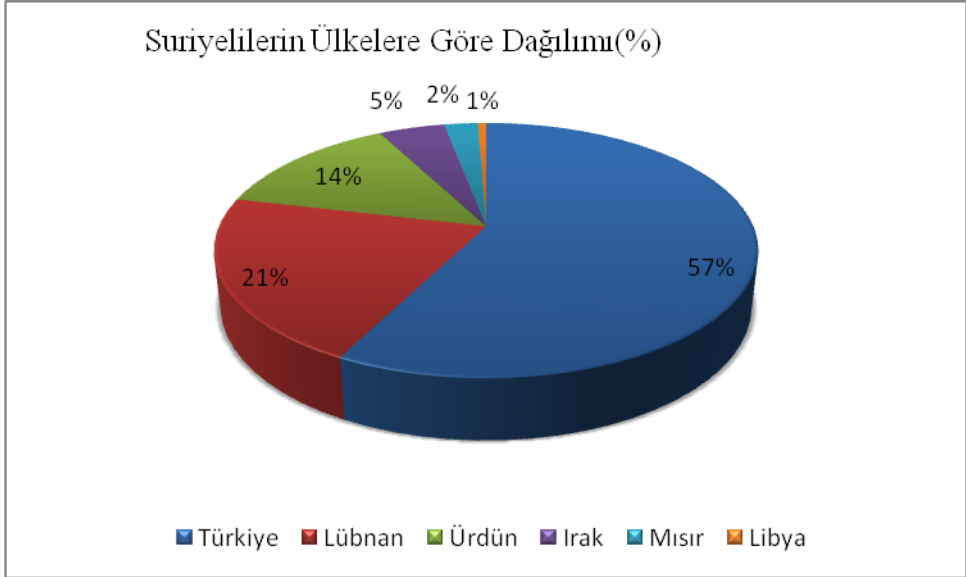
Tablo: 1. Suriyeli Mültecilerin Ülkelere Göre Dağılımı

Ülke Adı	Suriyeli Mülteci Sayısı
Türkiye	2.764.500
Lübnan	1.017.433
Ürdün	655.833
Irak	227.971
Mısır	115.204
Libya	29.275
Toplam	4.810.216

Kaynak: <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>

Tablo-1'de Suriyeli mültecilerin ülkelere göre dağılımı verilmiştir. Buna göre Türkiye, mültecilerin en çok tercih ettiği yer olarak göze çarpmaktadır. Toplam mülteci sayısının yarısı Türkiye'dedir. Bu durum Türkiye açısından birçok risk faktörünü beraberinde getirirken, bu verileri uygulanacak ekonomi ve sosyal politikalarla üretim ve tüketim faaliyetlerinde pozitif çevirmek de mümkündür.

Grafik: 1. Suriyeli Mültecilerin Ülkelere Göre Dağılımı (%)

Kaynak: <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>

Suriye’de 2011 yılında patlak veren iç savaş ile birlikte Türkiye, Ürdün, Lübnan, Mısır ve Irak, Romanya, Bulgaristan gibi bölge ülkelerine göç etmek zorunda kalmışlardır. BM verilerine göre (tablo 1), Kasım 2016 tarihi itibarıyla 4.810.216 Suriyeli göç etmek zorunda kalmıştır. En fazla mülteci 2.764.500 (toplam mültecinin %57,5) ile Türkiye’ye gelmiştir. 1.017.433 (% 21,1) mülteci ile Lübnan, 655.833 (%13,6) Ürdün, 227.971 (%4,7) Irak, 115.204 (%2,49) Mısır ve 29.275 (%0,6) Libya ülkelerine sığınmak zorunda kalmışlardır.

Türkiye’de gerçek mülteci sayısının 4 milyona yakın olduğu iddia edilmektedir. Mülteci akımı ile birlikte Türkiye nüfusu %4 artmıştır (Şahin, 2016).

Tablo: 2. Türkiye’deki Barınma Merkezlerinde Suriyelilerin İllere Göre Dağılımı

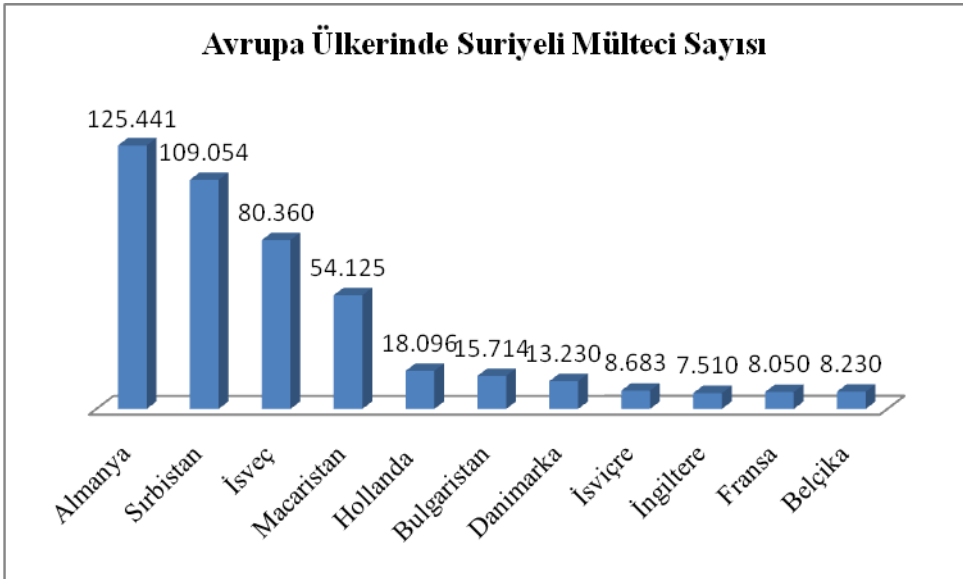
İller	Geçici Barınma Merkezi Mevcudu
Gaziantep	112.095
Hatay	19.204

Kilis	36.944
Kahramanmaraş	18.235
Osmaniye	7.250
Adıyaman	9.406
Adana	341
Malatya	10.311
Mardin	3.939
Genel Toplam	256.871

Kaynak: AFAD, <https://www.afad.gov.tr/tr/2374/Barinma-Merkezlerinde-Son-Durum>

Grafik. 2.

Avrupa Ülkelerindeki Suriyeli Mülteci Sayısı

Kaynak: UNCHR

Suriyeli mülteciler, başta Türkiye olmak üzere, Ürdün ve Lübnan gibi bölge ülkelerinin uyguladıkları “açık kapı politikaları” gereği rahat bir şekilde yerleşmişlerdir. Fakat Avrupa ülkelerine gitmek isteyen Suriyeli mülteciler çok ciddi sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Avrupa ülkeleri sadece 448.493 Suriyeli

mülteciye ev sahipliği yapmaktadır. Bölge ülkeleri ile kıyasladığında bu rakam çok düşük seviyelerde olduğu görülmektedir.

Batılı devletlerin dünyada yaşanan bu insanlık dramına bu kadar kayıtsız olmalarının en önemli sebepleri, bu ülkelerin taşıdıkları sosyo-kültürel ve ekonomik kaygılardır.

Türkiye, tam sayı bilinmemekle birlikte yaklaşık olarak 4 milyona yakın Suriyeli mülteciyi misafir etmektedir. Suriyeli mültecilerin yaklaşık 260 bini Başbakanlık AFAD'ın 10 ilde kurduğu ve yönettiği 26 barınma merkezinde yaşamaktadır (AFAD, 2016).

Kısa süre içerisinde göçmen sayısındaki bu hızlı artış, Türkiye için çeşitli ekonomik ve sosyal sorunlara sebep olabileceği düşünülmektedir. Göç eden nüfusun ülkenin bütün şehirlerine homojen olarak dağılmaması ve özellikle sınıra yakın kentlerde yoğunlaşması var olan sorunların ekonomik ve sosyal açılardan çözülmesini geciktirmektedir. Göçmenlerin uzun yıllar boyunca yerleştikleri yerlerde kalıp geri dönme ihtimalinin düşük olması, göç konusunun akademik düzeyde ele alınmasını önemli bir hale getirmektedir.

Türkiye açısından bakıldığında işgücü piyasaları, ekonomi ve sosyal hayata etkilerine ek olarak Suriyelilerin statüsü konusunda bir kavram kargaşası mevcuttur. Suriyeliler kimi zaman mülteci, kimi zaman sığınmacı ve kimi zaman da misafir olarak adlandırılmaktadır. Öncelikle sığınmacı ve mülteci kavramlarının birbirinden farklı olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Zorunlu göç kategorisinde değerlendirilen mültecilik ve sığınmacılık insanları, çeşitli gerekçelerle ülkelerinde gördükleri baskı nedeniyle, ülkeyi terk etmek zorunda bırakan bir olgudur. Mültecilerin, sığınmacıların öncelikli amaçları yaşamlarına yönelik bir tehdidin olmadığı güvenli bir çevrede yaşamlarını devam ettirmektir (Buz, 2004: 7). Bu anlamda göç; bireyin çeşitli toplumsal sebeplerle (ekonomik, sosyal, kültürel) veya özel sebeplerle bulunduğu yeri, kendi isteğiyle veya zorunlu olarak değiştirmesidir. Bu yüzden göç toplumsal ekonomik ve siyasal bir konu olduğu kadar kişinin kendi iradesiyle belirlediği bir süreçtir. Literatürde göç eden kişiye “göçmen veya mülteci” adı verilmektedir (Erol ve Ersever, 2014: 49). Sığınmacı yaşadığı ülkeyi terk etmek zorunda kalıp üçüncü bir ülkeye gidip orada sığınma talebinde bulunan kişiye, buna karşılık mülteci ise ilgili devlet otoriteleri tarafından kişinin yapmış olduğu sığınma başvurusunu değerlendirdiği, uluslararası ve iç hukuk kurallarını uygulayarak sığınma hakkını verdiği kişilere denir. Türkiye “açık kapı politikası” sonucunda kabul ettiği Suriyelilere geçici koruma statüsü vererek bu kişileri Suriye’de siyasal istikrar tekrar tesis edilene kadar “misafir” konumunda barındırmış ve geri göndermemiştir.

Geçici koruma yönetmeliği “geçici korumayı” ülkesini terk etmek zorunda kalan ve ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan koruma olarak tanımlar (UNHCR, 2015: 1).

Geçici koruma ilkeleri şunlardır (Özden, 2013: 5);

- ✓ Açık kapı politikası,
- ✓ Zorla geri dönüş yok (geri göndermeme),
- ✓ Türk yetkililere ve ilgili birimlere kayıt yaptırmak ve kampların sınırları içinde destek olmak.

Buna göre, ülkemizde bulunan Suriyelilerin sığınmacı olarak adlandırılması daha uygun bir kavram olduğunu söylenebilir.

3.1. Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri

Bugüne kadar Türkiye, ülkelerindeki savaştan kaçarak ülkemize sığınan Suriye vatandaşları için, uluslararası standartlara göre 12 milyar ABD dolardan fazla bir kaynak kullanmıştır. Türkiye’nin bu olağanüstü çabalarına rağmen, uluslararası camia ülkemizde bulunan Suriyeliler için yalnızca 512 milyon ABD dolarlık bir katkıda bulunmuştur (AFAD, 2016). Batı toplumları Türkiye’nin kendi iradesiyle uyguladığı “açık kapı” ve “geçici koruma” konusunda hassasiyetlerini sürekli dile getirmekle birlikte gerekli desteği AB ülkelerinden göremedi (Erdoğan, 2014: 5). Türkiye’nin Suriyeli mülteciler konusunda bu olağanüstü insani yardımlarına karşılık, Batılı ülkelerin yeterli desteği vermedikleri görülmektedir.

Türkiye Suriyeli mülteci krizinden siyasi, toplumsal ve ekonomik anlamda en çok etkilenen ülkelerden biridir. Suriyelilerin sığınmak için Türkiye’yi tercih etmesi Türkiye’de hukuktan dış politikaya, güvenlikten sağlığa, eğitimden istihdama, ekonomiden kültüre toplumsal yapının tümünde kendini hissettiren yeni bir olguyu ortaya çıkarmıştır (Koyuncu, 2014). Günümüzde Suriyeli mülteciler Türkiye’de denklemin etkilenen tarafından etkileyen tarafına gelmişlerdir (Karaca, 2013: 72).

Genel olarak Türkiye’de kiralarda artış gözlenmektedir ve kiralık ev bulmak giderek zorlaşmaktadır. Bununla birlikte sınır illerinde enflasyon artışı ortaya çıkmıştır. Özellikle küçük çaplı işletmelerde kayıt dışı işçi çalıştırma yaygınlaşmaktadır. Kaçak Suriyeli çalıştıran ve çalıştırmayan firmalar arasında haksız rekabet ortaya çıkmaktadır (Oytun ve Gündoğar, 2015: 9). Dünyadaki bütün büyük göç olaylarında olduğu gibi, yerel halkta oluşturduğu en önemli tedirginlik işgücü piyasası konusunda olmaktadır. Toplumda bu tedirginlikle birlikte aslında,

işgücü piyasasında çok düşük ücretlerle çalışmak zorunda olduklarından dolayı istihdam etmek avantajı da sağlamaktadır (Erdoğan, 2014: 16).

Suriyelilerin sınır illerinde işgücü açığına yapmış olduğu katkı, bölgedeki yatırım ortamını pozitif etkilemektedir. Ayrıca ülke dışındaki kamplara ve ülke içindeki göçmenlere sağlanan yardım malzemelerinin ve hizmetlerin Türkiye'deki üretici firmalardan temin edilmesi ekonomi için bir fırsat oluşturmaktadır. Ortadoğu ülkeleri ile ticaret ve yatırım ilişkisi olan Suriyeli ekonomik karar birimleri, bu ülkeler ile olan ticaret ve yatırım ilişkisine katkı sağlamaktadır. Suriyeliler KOBİ şeklinde kurdukları işletmeler aracılığıyla üretim ve ticarete önemli katkı sağlamaktadır. Fakat bu işletmelerin büyük kısmının kayıt dışı olmasından dolayı işveren SGK primleri, vergi vb. yasal yükümlülükleri gerçekleştirmemeleri nedeniyle haksız rekabete yol açmaktadır (Oytun ve Gündoğar, 2015: 9).

Göç, ekonomik anlamda olumlu sonuçların oluşmasına da yol açabilmektedir. Özellikle uluslararası göç, yerleşilen ülkeye işgücü arzı, farklı beceriler ve yeni fikirlerin ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır. Bu fırsat, kaynak ülke için bir tehdit oluşturmaktadır. Zira ayrıldığı ülkelerde nitelikli işgücü kaybına sebep olabilmektedir (Öztürk, 2015: 7). Suriyelilerin ekonomik alandaki etkilerine genel olarak bakıldığında risk ve fırsatların iç içe geçtiği bir tablo söz konusudur.

Sosyal-toplumsal göstergeler açısından olaya bakıldığında, mültecilerle ilgili göz önünde bulundurulması gereken ya da karşılaşılan temel sorun öncelikle eğitim ve öğretim, sağlık, barınma, kentsel yaşama uyum, kültürel gereksinimler olarak ortaya çıkmaktadır. (Yazıcıoğlu, 2015).

Göçmenler ile yerleşikler arasındaki kültür ve yaşam tarzındaki farklıklar, bu toplumlar arasındaki uyumu zorlaştırmaktadır. Yerleşikler arasında çok eşlilik gittikçe artmakta iken, buna bağlı olarak boşanma oranları artmaktadır. Ayrıca toplumda 18 yaşın altındaki işçi sayısı gün geçtikçe kayda değer biçimde artmaktadır. Bununla birlikte etnik ve mezhepsel kutuplaşmayı tetikleyebilecek zemin oluşmaktadır ve gecekondü şeklinde yapılaşma artmaktadır. Gaziantep, Şanlıurfa ve Kilis gibi bazı sınır illerinde demografik yapının değişmesinin oluşturduğu kaygı söz konusudur. Bu göç dalgası ile birlikte demografik yapıda (doğurganlık oranı, nüfus artış oranı) değişim ortaya çıkmaktadır. Suriyelilerin yaşam koşullarının zorluğu ve eğitim imkanından faydalanmıyor olması uzun vadede suç oranlarındaki artış da dahil olmak üzere bazı sosyal sorunlara uygun zemin hazırlamaktadır. Yerel halk ve Suriyeliler arasında yaşanan bazı sıkıntılara rağmen toplumsal barışı bozmamak adına her iki toplumda bir fren mekanizması gelişmiştir. Şimdiye kadar ciddi sosyal sorunların yaşanmamış olması sosyal

yapının sorunlarla baş edebilme kapasitesini göstermektedir (Oytun ve Gündoğar, 2015: 7).

Türkiye’de bazı sorunlar ile birlikte Suriyelilerin toplumsal uyum süreci de başlamıştır. 35.000’in üzerinde Suriyeli bebek Türkiye’de doğmuştur. Suriyelilerle evlilik konusu bir taraftan tepkiye neden olurken, diğer taraftan iki toplumun kaynaşmasına yol açmaktadır. Çok sayıda yatırımcı ve küçük çaplı işletmeciler sermayelerini Türkiye’ye taşımıştır. Suriyelilerin önemli bir bölümü çocuk ve genç yaşta insanlardan oluşmaktadır. Bu kesimin sayısı Türkiye’de gittikçe büyümektedir. Bunların çoğunluğu eğitim alması da yaşam içinde Türkçeyi öğrenmeye başlamıştır (Oytun ve Gündoğar, 2015: 7). Göç eden insanların yavaş yavaş sosyal hayatta kendilerine bir yer edinmeye başladıklarını, henüz edinememiş olanların ise ciddi arayış içinde olduklarını; çok sayıda çocuğun, kadının burada tek başına hayatta kalma mücadelesine başladığını gözlemlenmektedir (Karaca, 2015).

4. Gaziantep’teki Suriyeli Göçmenler

Gaziantep, Suriye sınırına komşu bir şehir olması sebebiyle, Suriye’de meydana gelen siyasi krizden kaçan insanların sığındığı ve buradaki kamplarda barındığı bir kent olması yönüyle de stratejik bir önem kazanmıştır (Erdoğan 2015).

Tablo 3. Gaziantep’teki Suriyeli Mülteciler

Geçici Barınma Merkezi	Barınma Tipi	Toplam
İslahiye 1 Çadırkenti	1.586 çadır	7.379
İslahiye 2 Çadırkenti	5.013 bölme	10.312
Karkamış Çadırkenti	1.668 çadır	6.776
Nizip 1 Çadırkenti	1.873 çadır	10.135
Nizip 2 Konteynerkenti	908 konteyner	4.544
Genel Toplam	11.048(çadır/bölme/konteyner)	39.146

Kaynak: AFAD, <https://www.afad.gov.tr/tr/2374/Barinma-Merkezlerinde-Son-Durum>

Gaziantep ilinde beş farklı barınma merkezinde yaklaşık olarak 40.000 Suriyeli mülteci yaşamaktadır. Barınma merkezleri dışında yaşayanlarla birlikte bu sayının 325.000 olduğu tahmin edilmektedir. Gaziantep’in 2015 adrese dayalı nüfus

1.931.836 olarak hesaplanmıştır. Gaziantep'te yaşayan Suriyeli mülteci sayısı şehrin nüfusunu %16,82 artırmıştır.

Yoğun olarak Suriyeli mültecilerin yaşadığı bir kent olması nedeniyle, sosyal ve ekonomik anlamda etkilerinin olması, çalışmada Gaziantep ilinin tercih edilme sebebidir.

4.1. Amaç ve Kapsam

Bu çalışmanın amacı, Gaziantep ilinde yaşayan Suriyeli vatandaşlarının sosyal ve ekonomik durumlarının tespit edilerek, mevcut yaşadıkları ortamlardaki problemleri ve beklentilerinin neler olduğunu ortaya çıkartılmasıdır. Bu çalışmanın kapsamı ve sınırlarını; sadece Gaziantep ilinde yaşayan Suriyeli vatandaşlardan oluşturmaktadır.

4. 2. Metodoloji

4.2.1 Örneklem Süreci

Araştırma alanı olarak seçilen Gaziantep ilinde yaşayan toplam Suriyeli mülteci nüfusunun 325.000 kişi olduğu dikkate alınarak, anket yapılacak kişi sayısı basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılarak tespit edilmiştir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014). Bu çalışmanın örneklem büyüklüğü dikkate alındığında 325.000 kişi varsayımında; örneklem büyüklüğü 385 kişi olarak hesaplanmıştır.

Yapılan saha araştırmasına bağlı olarak anket ve gözlem tekniği kullanılmıştır. Araştırma esnasında Suriyeli göçmenlerin çalıştıkları işyerleri ve yoğun olarak yaşadıkları mahalleleri ziyaret edilerek örneklem grubuna ulaşmaya çalışılmıştır. Hazırlanmış anket formları, ulaşılan mültecilere yüz yüze uygulanmış olup, uygulama esnasında mültecilerin yaşam alanları ve sosyo-kültürel ilişkilerini analiz etmek amacıyla gözlemlerde yapılmıştır.

4.2.2 Veri Toplama Yöntem ve Aracı

Araştırmada veriler anket yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Anketler yüz yüze mülakat şeklinde uygulanmıştır. Anket formunda üç grup soru yer almıştır. Bunlardan birinci grup katılımcıların demografik özelliklerini, ikinci grup göçmenlerin ekonomik durumlarına ilişkin algıları, üçüncü grup göçmenleri sosyo-kültürel durumlarına ilişkin ifadeler yer almaktadır.

4.3. Bulgular

Anket çalışması sonucunda, Gaziantep ilinde yaşayan Suriyeli göçmenlerin demografik, ekonomik, sosyo-kültürel ve toplumsal yaşam verileri elde edilmiş ve bu veriler çerçevesinde analizler yapılmıştır.

4.3.1. Demografik Bulgular

Tablo: 4. Ankete Katılan Bireylerin Demografik Özellikleri

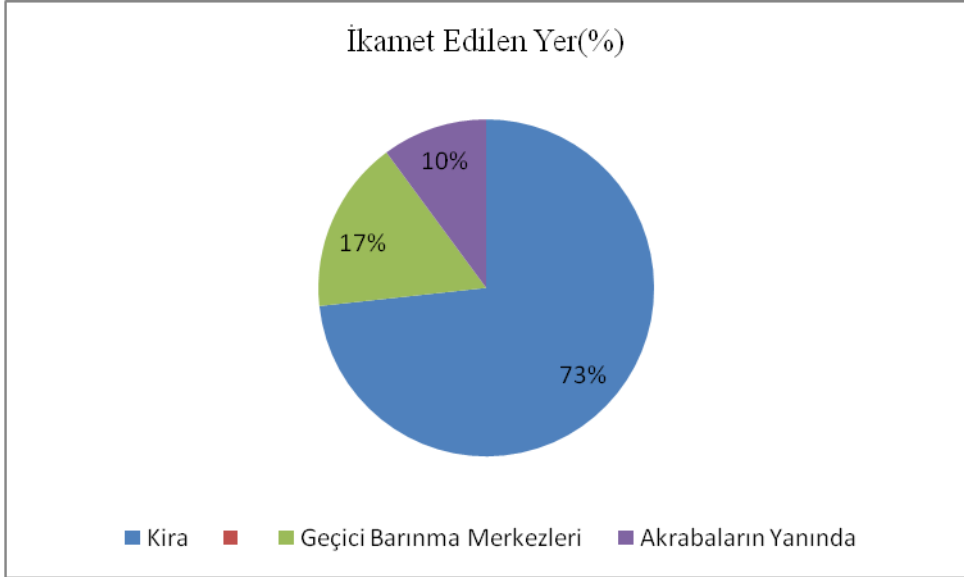
		Frekans	Yüzde			Frekans	Yüzde
Yaş	12-20	17	4,3	Eğitim	Okuryazar Değil	159	41,4
	21-30	110	28,6		Okuryazar	33	8,6
	31-40	83	21,4		İlkokul	44	11,4
	41-50	93	24,3		Ortaokul	23	5,7
	51 ve üzeri	82	21,4		Lise	80	21,4
	Toplam	385	100,0		Üniversite	46	11,4
Meslek	Diğer (Hasta, çok yaşlı, çalışamaz vb.)	140	36,36	Cinsiyet	Toplam	385	100,0
	İşçi	77	20		Kadın	178	45,7
	İşsiz	100	25,9		Erkek	207	54,3
	Öğrenci	41	10,65	Toplam	70	100,0	
	Esnaf	21	5,45	Gelir (TL)	250-500	84	21,8
	Memur	6	1,55		501-750	264	68,6
Toplam	385	100,0	751-1000		22	5,7	
			1000 ve üzeri		15	3,9	
			Toplam		385	100,0	

Ankete katılanların %46'sı kadın %54'ü ise erkektir. Tablo 4'te görüldüğü gibi her yaş grubunda katılım olmakla birlikte, yoğun olarak 20 yaş üstünde görülmektedir. Kadınların ortalama yaşı 32,4, erkeklerin yaş ortalaması 35,7. Tabloda ki verilere göre kadın ve erkeklerin yaş ortalamasının birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Araştırma grubu, eğitim düzeylerine göre farklılıklar sergilemektedir. Katılımcıların eğitim düzeyine bakıldığında, 'okuryazar' olmayan göçmenlerin %41,4 ile ilk sırada yer aldığı, bu oranında %34,4'ü kadınlardan ve %47,4'ü de erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların %21,4 'ü lise mezunu, %11,4'ü üniversite

mezunudur. Lise ve üniversite mezunları arasında kadın oranının erkeklerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Genel olarak Gaziantep'teki Suriyeli göçmenlerin eğitim profilinin çok düşük olduğu göze çarpmaktadır.

Grafik: 3. Ankete Katılan Bireylerin Demografik Özellikleri (Gaziantep'te İkamet Edilen Yer)

Ankete katılanların %73,2'si kirada, %16,6'sı geçici barınma merkezlerinde, %10,1'i ise akrabalarının yanında ikamet ettikleri görülmektedir. Kirada ikamet edenlerin oranının yüksek olması (%73,2) emlak piyasasını etkilemiştir. Ekonomik bakımdan durumu daha iyi olan Suriyelilerin barınma için genellikle konut kiralama yolunu seçmeleri emlak piyasasında olumlu bir gelişme olarak görülmektedir. (Kırmızıtaş ve Burun, 2014).

4.3.2. Ekonomik Bulgular

Tablo: 5. Katılımcıların Meslek Dağılımları

Yapılan İş	Cinsiyet				Toplam	%
	Kadın	%	Erkek	%		
Diğer (Hasta, çok yaşlı, çalışamaz vb.)	100	56,1	40	19,32	140	36,36

İşçi	16	9	61	29,46	77	20
İşsiz	40	22,4	60	29	100	25,9
Öğrenci	22	12,3	19	9,17	41	10,65
Esnaf	0	0,0	21	10,14	21	5,45
Memur	0	0,0	6	2,9	6	1,55
Toplam	178	100,0	207	100	385	100,0

Katılımcıların Gaziantep ilindeki meslek dağılımlarına bakıldığında, işsiz olanların toplam oranı %25,9 dur. Erkeklerin işsizlik oranı %29 iken, kadınların işsizlik oranı ise 22,4 tür. Katılımcıların toplam %36,3'ü ise diğer (hasta, çok yaşlı, çalışamaz vb.) oluşturmaktadır. Bunların içinde kadınların oranı %56,1 iken, erkeklerin oranı ise 19,32 dir. İşçi olarak çalışanların oranı %20 dir. Kadınların işçi olarak çalışma oranı %9 iken, erkeklerin işçi olarak çalışma oranı %29,46 dir. Erkeklerin kadınlardan daha çok iş bulabildikleri görülmektedir. Katılımcıların öğrenci durumlarını gösteren oranlara bakıldığında erkeklerle kadınların birbirine çok yakın değerde oldukları görülmektedir. Erkek öğrenci oranı %9,17 iken kadın öğrenci oranı %12,3tür. Katılımcılardan çok az kişinin esnaf oldukları görülmektedir. Sadece erkekler esnaflık yapmaktadır, bu oran ise %5,45 olarak belirtilmiştir.

Katılımcıların çalıştıkları işlerdeki gelir durumlarına bakıldığında, sadece yaklaşık olarak %4'ünün aylık olarak gelirinin 1000 TL ve üzeri olduğu belirtilmiştir. %5,7'sinin aylık gelirinin 751-1000 TL, %21,8'inin 250-500TL ve %68,6'sının ise 501-750 TL olduğu görülmektedir. Çalışanların oranın çok düşük oranlarda olduğu, bununla birlikte alınan ücretlerinde çok düşük seviyelerde kaldığı görülmektedir.

Tablo: 6. Suriye'ye Göre Yaşam Standartlarındaki Değişme

Yaşam Standartlarının Suriye'ye Göre Değişimi	Cinsiyet				Toplam	%
	Kadın	%	Erkek	%		
Daha iyi	6	3,37	47	22,7	53	13,76
Aynı	38	21,3	71	34,2	109	28,3
Kötü	120	67,4	77	37,1	197	51,16
Daha kötü	14	7,86	12	5,8	26	6,75
Toplam	178	100,0	207	100	385	100,0

Katılımcıların yaşam standartlarının Suriye'ye göre değişimi sorulduğunda, %51,16'sının kötü, %28,3'ünün aynı, %13,76'sının daha iyi ve %6,75'ininde daha kötü durumda oldukları görülmektedir. Ekonomik nedenlerden ziyade, iç savaş sonucu ülkelerini terk etmek zorunda kalan kişiler için bu beklenen bir durumdur.

Tablo: 7. Ankete Katılanların Geçim Kaynağı

Geçim Kaynağı	Cinsiyet				Toplam	%
	Kadın	%	Erkek	%		
Kamu yardımları (STK, Belediye vb.)	114	64	105	50,72	219	56,88
Çalışarak	16	8,98	61	29,4	77	20
Halkın yardımları	36	20,2	31	14,9	67	17,4
Kendi Birikimlerimizle	12	6,75	10	4,83	22	5,71
Toplam	178	100,0	207	100	385	100,0

Nasıl geçiniyorsunuz, geçim kaynağınız nedir sorusuna, katılımcıların %56,88'i kamu yardımları ile geçindiklerini belirtmişlerdir. Bu oranın çok yüksek olması mültecilere kamunun yardım konusunda ne denli yardımcı olduğunu göstermektedir. %20'si çalışarak, %17,4'ü halkın yardımları, %5,71'ise kendi birikimleri ile geçindiklerini belirtmişlerdir.

Tablo: 8. Ankete Katılanların Geçinme Konusundaki Sıkıntıları

Geçim sıkıntısı	Cinsiyet				Toplam	%
	Kadın	%	Erkek	%		
Evet (geçim sıkıntısı yaşıyoruz)	40	22,4	47	22,7	87	22,6
Bazen (geçim sıkıntısı yaşıyoruz)	96	53,9	110	53,1	206	53,5
Hayır (geçim sıkıntısı yaşamıyoruz)	42	23,6	50	24,2	92	23,9
Toplam	178	100,0	207	100	385	100,0

Katılımcılara geçim konusunda sıkıntı yaşıyor musunuz sorusuna, %53,5'nin bazen, %23,9'nun geçim sıkıntısı yaşamadıklarını ve %22,6'sı ise geçinme konusunda sıkıntılar yaşadıklarını belirtmektedir. Katılımcıların geçinme konusunda sıkıntılar yaşadıkları görülmektedir.

4.3.3. Sosyo – kültürel ve toplumsal yaşam bulguları

Katılımcıların Gaziantep ilindeki sosyo-kültürel ve toplumsal yaşamlarının durumlarının ve imkanlarının neler olduğunun tespitini amaçlanmaktadır.

Tablo: 9. Gaziantep İlinin Tercih Edilme Sebepleri

Tercih Edilme Sebepleri	Kişi Sayısı	%
İş imkânlarının yüksek olması	77	20
Ülkeye(sınıra) yakın olması	207	53,7
Güvenli bir şehir olması	68	17,6
Gidilecek başka yerin olmaması	33	8,57
Toplam	385	100,0

Katılımcıların Gaziantep ilinin tercih etme sebeplerine bakıldığında, %53,7'sinin sınıra çok yakın olması, %20'sinin iş imkanlarının yüksek olması, %17,6'nın güvenli bir şehir olması ve %8,57'sinin da gidilecek başka bir yer olmadığından dolayı zorunlu olarak tercih ettiklerini belirtilmektedir. Gaziantep ilinin ülkeye sınır komşusu olması sebebiyle tercih edilmesinde ki en önemli faktördür.

Tablo: 10. Yerleşik Halkın Göçmenlere Bakış Açısı

Halkın Bakış Açısı	Cinsiyet				Toplam	%
	Kadın	%	Erkek	%		
Genelde iyi	42	23,6	44	21,2	86	22,3
Normal	73	41	96	46,3	169	43,9
Genelde kötü	28	15,7	39	18,8	67	17,4
Genelde Önyargılılar	35	19,6	28	13,5	63	16,3
Toplam	178	100,0	207	100	385	100,0

Katılımcıların halkın kendilerine olan bakış açısına, %44'ü normal, %22,3'ünün genelde iyi, %17,4'ünün genelde kötü ve %16,3'ünü ise genelde önyargılı olduklarını belirtmektedir. Tablodaki veriler aslında Suriyeli mültecilerin halk tarafından bir şekilde kabullendiklerini bize göstermektedir.

Katılımcılara ayrımcılığa maruz kalma durumu sorulduğunda %78'inin ciddi anlamda herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadıklarını %22'sinin ise zaman zaman ayrımcılıkla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Böyle bir sonucun ortaya çıkması bize şunu göstermektedir; halkın göçmenlere bu zor zamanlarında bir misafir olarak sahip çıkılıp kapılarını açmalarından kaynaklanmaktadır.

Tablo: 11. Gaziantep Halkı ile Kültürel Yakınlık ve Sosyal Uyum Durumu

Sosyo-Kültürel ve Uyum Durumu	Cinsiyet				Toplam	%
	Kadın	%	Erkek	%		
Evet	70	39,3	91	44	161	41,9
Hayır	26	14,6	30	14,5	56	14,5
Kısmen	82	46	86	41,5	168	43,6
Toplam	178	100,0	207	100	385	100,0

Katılımcıların yaklaşık olarak %42'si tamamen halk ile kültürel yakınlık ve uyum içinde olduklarını, %43,6'sının ise tam olmasa da kısmen halk yakınlık ve uyum durumunda olduklarını, sadece %14,5'i halkta kültürel ve sosyal uyum bağlamında bir yakınlık hissetmediklerini belirtmişlerdir. Bu oranın bu kadar yüksek olmasının sebebi Suriyelilerle geçmişe dayalı ortak, inanç, tarih ve kültürel bir yakınlığın olmasıdır.

Tablo: 12. Gaziantep İlinde Yaşanılan En Önemli Problemler

Problemler	Cinsiyet				Toplam	%
	Kadın	%	Erkek	%		
İşsizlik	50	28	54	26	104	27
Geçim sıkıntısı	30	16,8	34	16,5	64	16,6
Yüksek kira	41	23	44	21,2	85	22
Dil/İletişim sorunu	8	4,5	15	7,2	23	5,6
Sağlık	15	8,4	16	7,7	31	8

Eğitim	17	9,5	19	9,1	36	9,3
Toplumsal baskı/Dışlanma	6	3,4	12	5,8	18	4,6
Yabancılaşma	11	6,1	13	6,2	24	6,23
Toplam	178	100,0	207	100	385	100,0

Suriyeli göçmenlerin Gaziantep ilinde yaşadıkları en önemli problemler arasında %27 ile işsizlik görülmektedir. İşsizliğin yanı sıra %22 ile konut kiralarnın yüksekliği önemli bir sorun olmaktadır. Katılımcıların %16,6'sı geçim sıkıntısı da yaşadıkları belirtilmektedir.

Eğitim sorununun %9,3 ile sağlık sorununun ise %8 ile birbirine yakın sorunlar olduğu görülmektedir. Eğitim ve sağlık konularında çok ciddi bir problemin olmadığını söylenebilir. Kentte toplumsal dışlanma/baskı konusunda çok ciddi sorunun yaşanmadığını görmekteyiz, bu oran sadece %4,6 düzeyindedir.

Sonuç

Göç sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda çeşitli problemlerin ortaya çıkmasına neden olan bir süreçtir. Bu süreçle birlikte hem göç edenler hem de göçmenlerin yerleştikleri toplumlarda bu kaygılar yaşanabilmektedir. 21. yüzyılda Suriye iç savaşının sonucu olarak ortaya çıkan ve bir insanlık dramı olan mülteci sorununa Batılı ülkelerin, çözüm noktasında ciddi ve kalıcı adımlar atmamasının temel nedeni sosyo-kültürel ve ekonomik kaygılardır.

Batılı devletlerin bu kaygılarına karşılık, Türkiye bölgede var olan ve Türkiye'yi de olumsuz etkileyecek birçok siyasi belirsizlik ve risklere rağmen Suriyeli mülteciler konusunda dünyaya bir insanlık dersi vermiştir. Türkiye'nin uyguladığı "açık kapı politikası" sonucu olarak hiçbir Suriyeli vatandaşı geri çevirmemiştir. Bu çalışma Türkiye'nin bu yaklaşımının göçmenler tarafından nasıl algılandığı ve göçmenlerin çeşitli sosyo-kültürel ve ekonomik durumlarını saptamak amacıyla önem taşımaktadır. Yapılan saha çalışması neticesinde aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Göçmenlerin büyük çoğunluğunun geçim kaynağı kamu yardımları (STK, Belediyeler vb.) yanı sıra halkın yardımlarından oluşmaktadır. Ayrıca göçmenler yapılan yardımların yeterli olmadığını da belirtmektedirler. Ekonomik olarak başta işsizlik ve yüksek kiralar gibi problemlere rağmen Suriyeli göçmenler yine de ülkemizde bulunmaktan memnun olduklarını belirtmektedirler. Göçmenlerin genelde ülkemizi tercih etme sebeplerine bakıldığında, sınıra yakınlığın yanı sıra ülkemizde savaşın olmaması, güvenlik kaygılarının az olması en önemli faktörlerdir. Suriyeli göçmenlerin çok büyük kısmı ülkemizde ayrımcılığa maruz kalmadıklarını belirtmektedirler. Ülkeler arasında geçmişe dayalı ortak tarihi ve

kültürel ilişkiler, Suriyeli göçmenlerin kendilerini yabancı hissetmemelerini sağlamaktadır.

İlk başlarda kısa süreli ve geçici bir durum olarak görülen Suriyeli sığınmacı dalgası, zamanla kalıcı durum haline gelmiştir. Türkiye'deki Suriyeliler konusu, giderek toplumsal, siyasal ve ekonomik boyutları olan bir uyum sorunu haline dönüşmüş durumdadır. Ancak Türkiye coğrafi ve ekonomik konumunu kullanarak uygulayacağı sosyo-ekonomik politikalarla durumu kendi lehine çevirebilecektir. Bunun için Suriye'den gelen yabancı kaynakları üretime aktarmak gerekmektedir. Ayrıca gayri safi milli hasılasının büyük bir kısmı tüketim harcamalarından oluşan Türkiye'de, Suriyelilerin yapacakları tüketim harcamaları makro ekonomik anlamda ekonomiye katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- AFAD, <https://www.afad.gov.tr/tr/2373/Giris>, erişim tarihi: 15.11.2016.
- Akıncı B., Nergiz A., ve Gedik E., (2015), "Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul", *Göç Araştırmaları Dergisi*, c. 1, Sayı: 2, Temmuz-Aralık 2015, s. 58-83.
- Buz, S. (2004), *Zorunlu Çıkış Zorlu Kabul- Mültecilik*, Ankara, SGDD yayınları.
- Çağlayan, S. (2011) "Göç Kavramı ve Kuramları", Fatime Güneş (Ed.) Kent Sosyolojisi, Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları, Eskişehir.
- Erdoğan M. (2015) *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*, Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi- HUGO Yayınları-, Ankara.
- Erdoğan, M., (2014), *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*, Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi-HUGO Yayınları- Ankara.
- Erol, M. Ersever, O. G. (2014), "Göç Krizi ve Göç Krizine Müdahale", *KHO Bilim Dergisi*, c. 24, sayı: 1. http://www.kho.edu.tr/akademik/kho_bilim_dergi/2014_1/3_.pdf, erişim tarihi: 12.10.2016.
- Hughes, G.A. (2014). "Syria and the Perils of Proxy Warfare", *Small Wars& Insurgencies*, 25: 3.
- <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09592318.2014.913542?needAccess=true>, erişim tarihi: 20.11.2016.
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, Türkiye ve Göç Yönetimi, www.goc.gov.tr/files/dokuman19.pdf, erişim tarihi: 20.12.2016.

-
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, Türkiye'nin Düzensiz Göçle Mücadelesi <http://www.goc.gov.tr/icerik3/turkiyenin-duzensizgocle-mucadelesi> 409 422 424, erişim tarihi:11.11.2016.
 - Karaca, S. (2013), "Kayıtdışı Mülteciler, Kayda Değer Sorunlar", Analist Dergisi, 31, İstanbul.
 - Karaca, S. (2015), "Misafirlikten Entegrasyona Suriyeli Mülteci Akını ve Türkiye" <http://ww4.ticaret.edu.tr/komsuulkeler/wp-content/uploads/sites/65/2015/05/Suriyeli-M%C3%BClteciler-Paneli.pdf>, erişim tarihi:21.11.2016.
 - Kırmızıtaş, H. ve Burun, E. (2014), "Suriyeliler Sınır İllerinde Kira Ve Emlak Fiyatlarını Uçurdu", <http://www.milliyet.com.tr/suriyeliler-sinir-illerinde-kira/gundem/detay/1846010/default.htm>, erişim tarihi:16.11.2016.
 - Koyuncu, A. (2014), *Kentin Yeni Misafirleri: Suriyeliler Konya Örneği*, Konya: Çizgi.
 - Oytun, O. ve Gündoğar, S. S. (2015), Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri Raporu, ORSAM- TESEV Rapor No: 195, Ankara.
 - <http://www.orsam.org.tr/index.php/Content/Report/203?s=orsam|turkish>, erişim tarihi: 10.10.2016.
 - Şahin, O. (2016), Suriyeli Mültecilerin Dağılımı ve Son Rakamlar, <http://www.stratejikortak.com/2016/04/suriyeli-multecilerin-sayisi.html>, erişim tarihi: 22.11.2016.
 - Özden, Ş. (2013), Syrian Refugees in Turkey, MPC Research Report 2013/05, <http://www.migrationpolicycentre.eu/docs/MPC-RR-2013-05.pdf>, erişim tarihi: 21.11.2016.
 - Öztürk, S., Suriye'den Göçün Etkileri, http://www.harpak.edu.tr/Bilimsel_Faaliyetler/SKYUSIDAK/2015_Makaleler/Suriyeden_Gocun_Etkileri.pdf, erişim tarihi: 04.10.2016.
 - UNHCR, (2015), Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler Sık Sorulan Sorular http://www.unhcr.org/turkey/uploads/root/s%C4%B1k_sorulan_sorular.pdf, erişim tarihi: 18.11.2016.
 - Yalçın, C. (2004), *Göç Sosyolojisi*, Ankara, Anı Yayınevi.
 - Yazıcıoğlu, S. (2015), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Boyutlarıyla Suriyeli Mülteciler, <http://ww4.ticaret.edu.tr/komsuulkeler/wp-content/uploads/sites/65/2015/05/Suriyeli-M%C3%BClteciler-Paneli.pdf>, erişim tarihi: 21.11.2016.
 - Yazıcıoğlu, Y., Erdoğan, S., (2014), *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Detay Yayıncılık, Ankara.